

Vitenskap og virkelighet

Scientisme – livssyn eller livskrykke?

Mange vil forsøke å gjøre vitenskapen til et livssyn. Dette er i realiteten et forsøk på å gjøre seg selv uangripelig, fordi man angivelig "bare tror på det vitenskapen beviser". Denne artikkelen forsøker å vise hvorfor en slik vitenskapstro – eller scientisme – både er uholdbar og ufornuftig.

"Won't Get Fooled Again"

- Pete Townshend, The Who, 1971

Livssynssamtaler kommer i mange farger og fasonger, men det er ikke uvanlig å høre at vitenskapen har motbevist kristen tro. Eller mer forsiktig at du må vite – ikke tro. For tro er ikke bare fiksjon, det er noe farlig. Begynner man først å tro på noe som helst, kan man når som helst tro på hva som helst. Gir jeg troen lillefingeren, tar den hele hånden. For ikke å si hodet.

For noen er nok slike appeller om at det gjelder å vite, mest ment som debattstoppere. Enten grunnen er at jeg opplever meg litt på defensiven i diskusjonen, eller bare er lei av samtalen, er det greit å ha et ris bak speilet.

Men i realiteten er slike uttalelser ikke gyldig som religionskritikk. Saken blir ikke bedre av at de heller avslører manglende forståelse av hva vitenskap – og tro – er. I stedet for å stoppe debatten antyder dette at man ikke burde begynt den. Argumentet er kort sagt langt fra uimotsigelig.

Dermed trenger man ikke teleskop, lupe eller doktorgrad for å finne analyser og motargumenter, selv om de færreste med dette ståstedet kommer på å lete etter eller forsøke å forstå noen slike. I hvert fall har ikke Dawkins, Hitchens, Harris, Dennett eller andre såkalte nye ateister anstrengt seg mye i letingen. Deres ukritiske (det er dessverre fristende å si naive) henvisning til "vitenskap" og "fornuft" som avgjørende autoriteter, og det nødvendigvis på deres egen side, viser forbausende lite refleksjon.

Til det er nok nye ateister rett og slett for sikre på sin egen posisjon. De "vet" de har sannheten, vitenskapen, moralen og fremtiden på sin

side. For å låne et bilde fra Ringenes Herre ser de seg selv som rasjonelle Gandalfere i kamp mot religiøse orker. Oppfatter man sin egen posisjon som grunnleggende god, opplagt og selvsagt, skal det mye til om man anstrenger seg for virkelig å forstå motforestillinger. Eller sine egne motiver.

En vurdering av denne type holdninger handler dermed ikke bare om filosofi og fornuft. Det er vel så viktig, ja kanskje mer avgjørende, å reflektere over motivene bak. Det er ikke bare hos gudstroende at hjertet kan ha sine grunner som forstanden ikke kjenner til.

Men skal vi forsøke å finne andres motiver, hører det med å si noe om motivene for denne artikkelen.

Motiver og meninger

La det være sagt med en gang at motivet ikke er motstand av vitenskap eller postmoderne apologi for et mangfold av likeverdige rasjonaliteter. Forfatteren er heller ikke kreasjonist eller fanebærer for Intelligent Design. Tvert i mot har jeg som kristen og sivilingeniør lenge hatt interesse for etterprøving av påstander. Dette handler både om Paulus sin formaning om å prøve [vurdere] alt og holde fast på det gode (1. Tess 5,21), og om erfaringer fra tenårene med å ha blitt dratt etter nesen av Erich von Däniken¹ og andre spekulative sensasjonsforfattere.

Et resultat har vært artikler² om kulturarkeologer, sjøormer og *Da Vinci-koden*, for ikke å si oppgjør med hysteriet om chemtrails og Tesla-teknologi. Det har også ført til bidrag i debatter, foredrag, bøker, radio- og TV om alt fra konspirasjonsteorier til kritisk tenkning.

Men stikker jeg hodet fram, står jeg som kjent lagelig til for hogg. En utilsiktet bieffekt av å være "kristen skeptiker" (smak litt på uttrykket) har vært å havne i en kryssild. Jeg har mye empiri på at det å kjempe som kristen for vitenskap og rasjonalitet, genererer atskillig debatt og demagogi. For ikke å si hevede øyenbryn.

Ikke alle kristne har like stor sans for å møte en skeptiker. Mistanken om at jeg egentlig er ute etter å svekke troen, eller når som helst kan komme til å forlate den, er tydelig. Kommer skepsis og fornuft først inn

1. Opprinnelig en sveitsisk hotelleier som har skrevet en rekke bestselgere om at utenomjordiske i fortiden bl.a. modifiserte våre gener "i sitt bilde" og ga oss teknologien bak pyramidene i Afrika, Asia og Amerika.

2. Se lenker i høyremargen på dekodet.blogspot.com eller søk på skepsis.no

i stua, forsvinner troen ut bakdøren. Tilsvarende er det å overdrive å si at alle ateistiske skeptikere er begeistret når en kristen påberoper seg skeptikernavnet. Man kan da ikke med den ene hånden skrive artikler mot Bigfoot og med den andre hevde at Jesus gikk på vannet? Davidsen er opplagt ikke bare dobbeltmoralisk, han er dum.

Scientisme og kunnskap

Reaksjonene kommer spesielt i møte med en eller annen variant av *scientisme*, et ståsted ateister har lettere for enn andre. Uttrykket anvendes om en form for vitenskapstro som hever og/eller totaliserer naturvitenskapelige forklaringsmodeller til å omfatte tilværelsen som helhet. Det sies rett ut – eller mellom linjene – at all *virkelig* kunnskap er *vitenskapelig* kunnskap. For det finnes ingen rasjonell eller objektiv utforskning av virkeligheten utenfor det naturvitenskapelige.

Dermed ser vi at nye ateister legger opp til at siden religion ikke har noen *naturvitenskapelig* forankring, har den *ingen* forankring.

I følge dette tenkesettet er det dermed umulig å skjelne mellom ulike religiøse påstander. Kan de ikke kan vurderes vitenskapelig, kan de ikke vurderes i det hele tatt. Den ene troen er like dårlig som den andre. Hva folk flest foretrekker, handler ikke om fornuft, men om foreldre.

Og kan noe ikke etterprøves, kan det heller ikke eksistere. Gis naturvitenskapen forståelses- og forklaringsmonopol blir det logisk at det som ikke har dekning i naturvitenskapen ikke er virkelig.

Men ikke nok med det, som selgerne sier. Siden tro er hinsides fornuften, lar den seg per definisjon ikke diskutere. Antagelig er dette grunnen til at nye ateister foretrekker å sjikanere.

Hyperscientisme

Saken blir ikke bedre av at det sjelden er anledning til å diskutere inngående i dagens flyktige kommunikasjonssamfunn. Selv om det er mulig å bruke flere ord på blogger enn på twitter og facebook, handler begge deler mye om å markere revir. Det holder å si fra – man slipper bryet med noe så avlegs som å argumentere.

Når mediet tillater kun korte kommentarer, åpner det for tanker på sitt mest tabloide. Mens vi fra nye ateister tross alt får noen avsnitt og argumenter om vitenskapens fortreffelighet, er twitter en åpen arena for *hyperscientisme*. I stedet for å begrunne og forklare egen posisjon, forkyn-

*“Dess mer jeg tror jeg er styrt av fornuften,
dess større er faren for at jeg ikke ser
hva annet som styrer meg.”*

nes friskt “Trenger ingen tro, virkeligheten er nok”, “Virkeligheten er det som kan observeres, måles eller sannsynliggjøres vitenskapelig”, for ikke å si at “Religion må bevises vitenskapelig”.

I en slik sammenheng er det ikke uvanlig å høre at de som er uenige i at naturvitenskap avgjør alt, må mene at “virkeligheten tilpasser seg deres tro”. Alternativet til scientisme oppfattes som postmodernisme med *The Secret*-glasur³. Å satse på vitenskap, er en modig geskjeft som våger å se sannheten i hvitøyet, mens religion er for svake mennesker som ikke klarer seg uten bedrag og innbilning. Selvinnsikten er kort sagt ikke det mest markante hos hyperscientister. Er utgangspunktet 140 tegn, blir resultatet tidt originalest.

For virkeligheten er nå engang ikke slik at den danser etter min pipe – eller etter scientistenes tro.

Dette betyr ikke at vi alltid snakker om et klart definert ståsted. Ofte møter vi mer en pragmatisk holdning. Og det finnes en rekke former for sterk og svak scientisme⁴. Selv om enkelte kan hevde at det ikke *eksisterer* noe annet enn det som vitenskapen kan vise, er det mer vanlig å si at vi kun kan stole på – og fremme – det som har et vitenskapelig grunnlag.

Motiver og meninger

Hva er så motivet bak ulike former for scientisme?

Mikael Stenmark⁵ peker på at de som målbærer scientisme, eller det han kaller for vitenskapelig ekspansjonisme (at naturvitenskapelige modeller må få gjennomslag i alle fag og samfunnsområder), selv øns-

3. *The Secret* er en bestselgende selvhjelpsbok fra 2006, skrevet av Rhonda Byrne, basert på forestillingen om at det som skjer meg er styrt av mine tanker.

4. Mikael Stenmark identifiserer rundt 10 varianter i og utenfor akademiske kretser i *Scientism – Science, Ethics and Religion* (Ashgate 2001, ss 1-17).

5. Stenmark, 2001, ss. 141-42.

ker å gi inntrykk av at de drives av vitenskapens suksesshistorie. De er fornuftens apostler i et irrasjonalt rike av religion og postmodernitet. Siden naturvitenskapen har gitt så mange nyttige forklaringer på enkeltområder, må den være egnet for å kunne forklare *alt*? I stedet for å holde seg til det som er natur, gjøres alt til natur. Enten vi snakker samfunnfag, historie eller psykologi, for ikke å si bevissthet, etikk og fri vilje, gjelder det å redusere forklaringen til mer grunnleggende modeller, hentet fra fag som fysikk eller evolusjonsbiologi. Siden naturvitenskapen er så egnet til å forklare naturen, må alt egentlig følge uavvendelige naturprosesser. Er det eneste redskap jeg har en hammer, blir alle problemer en spiker.

Men dette handler om mer enn vitenskapelig idealisme. I følge Stenmark, er et noe mindre påaktet motiv "det forlokkende i å kunne frelse verden ved naturvitenskapen og dermed en gang for alle være kvitt religion". Den kontroversielle ateistiske filosofen Thomas Nagel mener til og med at grunnen til at så mange ønsker å se alt i et evolusjonært perspektiv og dermed ønsker "en darwinistisk imperialisme velkommen", har noe å gjøre med "frykten for religion"⁶. Dette "kosmiske autoritetsprobleme

...er en ikke uvanlig tilstand og [Nagel gjetter at den er] ansvarlig for mye av vår tids scientisme og reduksjonisme. En av tendensene den støtter, er det latterlige misbruket av evolusjonsbiologi for å forklare hele livet, inkludert alle våre tanker. Darwin gjorde det mulig for vår moderne sekulære kultur å trekke et stort, kollektivt, lettelsens sukk, ved tilsynelatende å finne en måte å fjerne alt som smaker av formål, mening og design som fundamentale sider ved virkeligheten"⁷.

Selv om det er mulig å argumentere for begge disse perspektivene, er min erfaring at det er to andre motiver som i praksis kan være vel så viktige for mange. For det første har vi en ærlig og oppriktig frykt for ikke å bli lurt. For det andre har vi å gjøre med religiøs og filosofisk inkompetanse.

Den observante leser vil nok ane at jeg her hevder at det ikke nødvendigvis er fornuft og forskning som driver folk i retning av scientisme. Tvert i mot kan det til og med være slik at dess høyere jeg sier at jeg kun godtar vitenskapelige modeller, dess mindre vitenskapelig opptrer jeg.

6. Stenmark, ss. 141-2.

7. Fra Thomas Nagels *The Last Word* (Oxford University Press, 1997), som sitert av Stenmark, ss. 142.

Og verre: Dess mer jeg tror jeg er styrt av fornuften, dess større er faren for at jeg ikke ser hva annet som styrer meg.

Følelser og fornuft

Nå er det ikke dermed sagt at de mest iherdige fornuftsforkjemperne automatisk er de som er mest styrt av følelser og fobier. Men siden nye ateister er så opptatte av å snakke om Gud som en vrangforestilling (slik Dawkins målbærer i *The God Delusion*), kan det vært viktig å spørre om vi ikke noen ganger heller har å gjøre med en vrangforestilling om fornuften. For det er til dels påtagelig hvor liten tvil på eget ståsted vi kan møte hos nye ateister, uansett hvor ofte de sier at de er villige til å endre standpunkt hvis noe annet "blir bevist". I stedet for å møte motargumenter med interesse, feies de av banen med sarkasme. Mens mange kristne i perioder kan bære på til dels stor tvil på sine tanker og motiver, er det uvanlig å møte scientister som er usikre på liv og lære. Det er nærmest et kjennetegn på en scientist at han ikke har intellektuell tvil.

Noen ganger går dette så langt at vi merker symptomer på det som ofte kalles "den sanne troende". Skal vi forsøke å se bak retorikken, er det vanskelig ikke å oppfatte scientisme som en posisjon som oppfyller flere av det som ofte kalles for religiøse behov. Scientister kan anklage kristne for å følge følelser fremfor fornuft, men det er ikke dermed gitt at scientismen selv kan frikjennes. Vi trenger ikke å ha fininnstilt radaren for å ane bekymring for religion og trang til trygghet, for ikke å si fiendebilder og fordommer knyttet til myten om veien fra den mørke middelalder til den opplyste nåtid.⁸

La oss likevel med en gang understreke at det er viktig å skjelne mellom scientisme som en form for filosofisk posisjon og som uttrykk for følelsesmessige behov. Det er aldri konstruktivt å psykologisere andre personers valg av livssyn. Vi kan ikke uten videre avvise noen konklusjoner uansett hvor mye vi måtte mistenke at de påvirkes av andre ønsker enn rent rasjonelle.

Filosofi og frykt

Uansett hvem jeg møter er det viktig å ta selve filosofien eller virkelighetsforståelsen på alvor. Og enda mer personen som står for denne.

8. Jeg har vist en rekke eksempler på slike myter og fiendebiler i *Da jorden ble flat – mytene som ikke ville dø* (Luther forlag, 2010).

Mine argumenterer mot en posisjon blir ofte oppfattet bedre hvis jeg samtidig vandrer med en person. Også scientisme må imøtegås på rasjonelt grunnlag. Men samtidig er det slik at regjerer frykten for bestemte konklusjoner, blir argumenter fort maktesløse eller avvises ved vollgraven.

Kanskje er det viktigste vi kan gjøre rett og slett å lytte til hva som ligger bak når retorikken blir for brysk? Hvis målet er å stanse debatten og stemple kristne som irrasjonelle, er det ikke sikkert at man i det hele tatt låner øre til argumenter. Jeg har møtt flere som hevder at det er ingen grunn til å høre på kristne. For dere bedriver kun apologetikk. Målet er å forsvare egen posisjon, ikke å se sannheten. Kristne argumenterer bare fordi de er kristne. I det hele tatt er det en klar diskvalifikasjon å ha et ståsted, særlig hvis jeg er kristen.

Nettopp fordi genetiske feilslutninger er så nærliggende, er det nødvendig å hjelpe hverandre til å ta et steg eller to til siden, og bygge tillitsfulle relasjoner. Kanskje kan møter med ærlige kristne – som til og med innrømmer feil og tar seg tid med andre – være vel så viktig som polemikk og prinsipiell tenkning. For første steg på en medvandring er å søke å forstå, ikke å bli forstått.

Hvordan vi nå enn tenker om dette, er det nyttig å vurdere beveggrunner bak en scientistisk holdning.

1: Slipper filosofi

Den første grunnen til at scientisme oppleves som en fristende filosofi, er kanskje nettopp at man ser på den som noe *annet* enn filosofi. For filosofi handler for en scientist ikke om fornuft. De er lykkelige over å unngå filosofi slik at de i stedet kan se virkeligheten i hvitøyet. Scientisme oppleves som så nøytral, selvfølgelig og sann at man sjelden engang bruker eller er bevisst begrepet.

Er vi på denne banehalvdelen, ser vi at selve ordet filosofi her likestilles med *synsing* og *gjetting*. Antagelig har man sett for mange postmoderne filosofer som ikke argumenterer spesielt stringent eller analytisk, eller ikke behersker naturvitenskap. Dermed oppleves det å filosofere som det samme som å finne på. Det er som eventyr og musikk. Mens vitenskapen befinner seg i faktavirkeligheten, tilhører filosofien fantasien og følelsene.

En scientist blir dermed lite imponert av postmoderne teologer, eller

av kristne som henviser til kun følelser og opplevelser – eller som rett og slett dyrker tvilen. Det postmoderne tvilsfellesskapet appellerer lite til skeptikere. At scientister i stor grad blander sammen filosofisk *retning* eller *tradisjon* med filosofi som sådan, er de sjelden oppmerksomme på. Dermed ser man de i stedet for å lese filosofi lager seg sine egne eventyr om hvordan filosofi egentlig er. Uansett er det slik at oppfatter en scientister at filosofi ikke kan etterprøves like empirisk som naturvitenskap, må den alltid spille annenfiolin.

2: Frykten for å bli lurt

Et kanskje enda viktigere, men muligens mindre bevisst motiv, er frykten for å la seg lure. Man har møtt for mange som er blitt dratt etter nesen eller helt har mistet hodet. I motsetning til dette ønsker man seg en etterprøvbarehet slik at man unngår å bli drevet av dødsangst, ønsketenkning eller sterke lederskikkelser med mastergrad i manipulasjon. Og vil jeg ikke bli lurt, er det fristende å omfavne scientisme. Denne fungerer da som en form for *vilikkeblilurtisme*, en holdning som ikke har fått færre tilhengere i disse terroristtider - for ikke å si i kjølvannet av Knutby.

Vi har vel alle erfart at det ikke er noen god opplevelse å bli lurt. Vi ønsker en grunnleggende trygghet. Noen er redde for at dess mer de nærmer seg religion, dess større er faren for å slippe det irrasjonelle inn på livet. Og da kan jeg miste kontrollen. I stedet tar religiøse ledere styringen. Og det er aldri godt å vite hva slike skikkelser kan finne på.

Saken blir ikke bedre hvis jeg intenst misliker det som jeg er redd for å bli lurt av.

Min erfaring er at mange som henviser til vitenskap, gjør det for å holde religion i sin alminnelighet – og kristne i særdeleshet – på avstand. Undersøkelser viser da også at et stort antall mennesker bærer på en frykt for religion⁹.

”Omtrent 75 % i Norge mener at mennesker med sterk religiøs tro ofte er intolerante overfor andre. Et stort flertall av befolkningen oppfatter med andre ord ikke at religion har en positiv betydning når det gjelder å forme og opprettholde et fredelig samfunn, der ulikheter i oppfatninger og overbevisninger ikke leder til dyptgående konflikter. Både individuelt og samfunnsmessig ansees

9. *Religion i dagens Norge*, Pål Ketil Botvar og Ulla Schmidt (redaktører) (Universitetsforlaget, 2010).

religion for å ha problematiske konsekvenser for et felles samfunn og en felles offentlighet".¹⁰

Resultatet er at mens noen i dag dermed foretrekker en uforpliktende naturreligion knyttet til New Age, foretrekker andre en forpliktende naturvitenskapelighet ofte knyttet til nye ateister.

Nå er det flere av oss som kan være bekymret for terrorisme og sharia, og som ser oss om etter løsninger og nødutganger. For noen synes det nærliggende å koble gudstro med ytterliggående puritanere. Har man først vendt seg til et åpent og liberalt samfunn, er det få som ønsker seg en ny forbudstid. Saken blir ikke bedre av at man ønsker å være på parti med vitenskapen og fremtiden, og oppfatter religion som en fjern og førvitenskapelig fortid.

For noen kan scientisme til og med fungere som en krykke å støtte seg til i møte med en pågående religiøsitet. I stedet for å falle for religiøs retorikk, står man støtt med scientismen. Saken blir ikke dårligere av at krykker også kan benyttes som angrepsvåpen. Noen raske bevegelser og kristne er spredt for alle kanter.

Dette gjør det også vanskelig å slippe til med grunner for kristen tro. Det er ikke lett å akseptere selv det minste lille argument for at det må eksistere noe som er evig, hvis den jeg snakker med oppfatter dette som første steg på veien til treige sanger, for ikke å si krav om bibellesning og bønn. Eller skriftestol og sensur av *True Blood*.

Jeg kan likevel ikke la være å argumentere rasjonelt. Ikke for å overvelde andre med spissfindig logikk, men for å imøtegå innvendinger og understreke at jeg tilhører en retning som er opptatt av rasjonell samtale og utforskning av hele virkeligheten.

I tillegg bør det ikke være tvil om at også Bibelen advarer oss mot å la oss lure. Det er derfor den blant annet ber oss være på vakt mot ulver i fåreklær. Et kristent menneskesyn er så realistisk at vi ikke har noen unnskyldninger for å være blåøyde overfor verken manipulasjon eller gruppepress, eller la oss forføre av ledere som fremstår som feilfrie forbilder.

10. Fra artikkelen 'Forlater kirken, forblir åndelige', Espen Utaker i *Vårt Land*, 30. august 2010.

3: Manglende kunnskap

En medvirkende årsak til at noen favoriserer en "vitenskapelig holdning" er også at man er for lite kjent med religiøse og filosofiske retninger. Nye ateister beskriver ikke bare religion verre enn danske karikaturtegnere, vi ser det samme fenomenet omtrent hver gang man beveger seg utenfor naturvitenskapen.

Grunnen er mindre et bevisst ønske om å karikere, enn manglende eller skjev kompetanse. Scientister har oftere bakgrunn fra IT-studier eller biologi enn fra samfunnsfag og filosofi. Det er rett og slett sjelden å møte noen som har lest tyngre litteratur om positivisme og vitenskapsfilosofi.

I stedet for å søke å forstå analytisk filosofi eller sette seg inn i løpende fagdebatt, oppfatter man all teologi som per definisjon irrasjonell og filosofi som selvrefererende påfunn. I stedet for å bygge på data fra en ekstern virkelighet, slik "reelle" fag gjør, forholder teologer og filosofer seg til hellige skrifter og subjektive meninger. De blir sett på som er fiktive fag uten kontakt med virkeligheten.

Det er dermed viktig med bøker som *Overcoming Religious Illiteracy*¹¹ og *Thinking About God: First Steps in Philosophy*¹². Sistnevnte viser at man kan nærme seg gudstro ved å tenke rasjonelt ut fra empiriske data som at det eksisterer en fysisk virkelighet. I den første viser Moore at selv i USA, ett av de mest religiøst mangfoldige nasjoner i verden, kjenner flertallet lite til religion som fenomen og religioner i sin alminnelighet. Religiøs analfabetisme forsterket fremmedfrykt og reduserer vår evne til å forstå historien.

4: Scientisme som filosofi

Uansett hvor mye vi kan mistenke noen for subjektive motiver, må vi vurdere en scientistisk holdning ut fra hvor egnet den er som ståsted. Kan den være en selvstendig plattform for erkjennelse og etikk? I hvilken grad kan naturvitenskap som *metode* og *konklusjoner* danne grunnlag for et livssyn?

Hvis jeg først kritiserer religion som for usikkert å bygge livet på, må det bety at jeg mener naturvitenskap gir langt større grunnlag for verdier

11. *Overcoming Religious Illiteracy - A Cultural Studies Approach to the Study of Religion in Secondary Education* - av Diane L Moore (Palgrave MacMillan, 2007).

12. *Thinking About God: First Steps in Philosophy*, Gregory E. Ganssle (IVP Academics, 2004).

“Å si nei til scientisme handler rett og slett
om målemål på vitenskapens vegne.”

og virkelighetsforståelse. I praksis viser det seg imidlertid at dette blir en overforenklet fremstilling.

For det første handler naturvitenskap kun om naturen. Hvis det eneste jeg vil forholde meg til er det som kan påvises naturvitenskapelig, begrenser jeg meg til det som lar seg påvise empirisk i naturen, direkte eller indirekte. Jeg utelukker allerede i utgangspunktet muligheten for en virkelighet utenfor det målbare. Det er å la meg styre – noen vil kanskje si lure – av forskningsmetoder.

For det andre snakker vi om et bredt spekter av ulike fagfelt og tilnærminger – og om teorier og modeller som ikke har vist seg direkte statistiske. Hvis det er noe som er sikkert ved naturvitenskapen, er det at konklusjonene endrer seg. Noen ganger i retninger som det har vist seg umulig å forutse. En basisvitenskap som fysikken har de seneste hundre år utviklet seg på en måte som verken scientister eller science fiction-forfattere en gang kunne drømme om i 1910. Det er ikke sikkert det vil skje færre revolusjoner de neste hundre år.

Skal jeg ha en scientisme som filosofi, er det med andre ord tvilsomt å ha mer eller mindre foreløpige vitenskapelige *konklusjoner* eller *arbeidshypoteser* som livssyn, selv om mange av dem antagelig er svært sikre. Når det er empiri for at selv grunnleggende konklusjoner om naturen brått kan endre seg, er det empiri for at jeg ikke bør bygge livet mitt på dem.

Dermed står vi langt på vei igjen med metodene. En scientist må ta stilling til *hvorfor* de fungerer (er det så selvsagt?), *hva* de kan brukes til (er gyldighetsområdet mer enn naturen og finnes noe mer enn naturen?), *hva* som er de ulike vitenskapers *avgrensninger* (kan virkelig alt forklares ut fra fysikk eller evolusjon?), om de kan *misbrukes*, og om det

er noe *galt* med misbruk (er vitenskapen underlagt en uavhengig etikk, eller kan den i seg selv vurdere og korrigere sin egen bruk?).

Konklusjonen er ikke vanskelig å trekke. Denne type spørsmål kan ikke avklares med naturvitenskapelig metode. De handler i stedet om førteoretiske premisser som må antas eller forutsettes. De springer ut av livsoppfatninger, ikke av laboratorieforsøk.

Uansett hvor mange ganger vi måtte få bekreftet et forsøk (som at vann koker ved 100 grader celsius under et bestemt lufttrykk), kan vi (slik skeptikeren David Hume har argumentert for) ut fra et strengt empirisk perspektiv ikke *vite* om det vil skje igjen. Eller om det er en ekte sammenheng mellom det vi ser som årsaksforklaringer.

Scientisme – triviell og selvmotsigende

Scientisme er dels en triviell posisjon og dels en selvmotsigende. Det er ingen bombe at vi er avhengige av naturvitenskapelige forklaringer, hvis vi skal si noe om naturen. Men sier vi at vi *kun* kan godta naturvitenskapelige forklaringer, har vi sagt i mot oss selv. For utsagnet er i seg selv ingen naturvitenskapelig forklaring.

Rendyrket scientisme er en posisjon som underminerer seg selv. Vitenskap er et viktig verktøy for å utforske virkeligheten, men kan ikke i seg selv være et livssyn. Det hjelper ikke hvor fristende det er å lene seg til vitenskapens prestisje og hevde at mitt livssyn er i samsvar med dette. Eller hvor morsomt det er å fnyse og fnise over alle “troende” og all “tro” som hevder noe som ikke kan begrunnes strengt vitenskapelig (og som dermed ikke kan være virkelig).

Om jeg sier at naturvitenskapen skal ha monopol på forklaringer, har jeg inntatt et valgt, filosofisk ståsted. Og skal jeg vurdere om dette er et rett eller galt ståsted, går jeg ikke til laboratoriet og sjekker empiri. Veien går rett og slett til filosofien, til vurderinger av grunnlaget for og begrensinger i rasjonalitet, induksjon, etikk, epistemologi og hva som konstituerer ulike former for og nivåer av viten¹³. Og gjør jeg dette, har jeg allerede vedgått at naturvitenskap ikke er alt.

Dette er grunnen til at seriøse ateister er mer opptatt av kjempende humanisme enn kjapp scientisme. De har forstått at reflekser ikke er det

13. Blant en mangfoldig mengde litteratur om temaene kan anbefales Roger Triggs *Rationality and Science: Can Science Explain Everything?* (Blackwell, 1993) og hans *Rationality and Religion: Does Faith Need Reason?* (Blackwell, 1998).

samme som refleksjon. Det er dermed ikke tilfeldig at Twitter er lite egnet til filosofisk argumentasjon og analyse. Livssynssamtaler kan ikke gjennomføres som lynsjakk.

Nå innebærer ikke dette at religion skal rydde opp der en litt hjelpe-løs vitenskap ikke helt strekker til. For også "religion" må vurderes rasjonelt. Noe blir ikke virkelig bare fordi en eller annen tror noe, eller det er blitt en etablert tradisjon. Vi må løpende vurdere livstolkninger og premisser, uansett hvor selvsagte de synes for oss.

Dette gjelder også for *begreper* som religion. Ofte er det mer fruktbart å snakke om henholdsvis religiøse og sekulære livssyn enn "religion". Ikke minst fordi dette begrepet så mange ganger brukes som en betegnelse på fenomener som ikke lar seg sette på en formel. Ordet sier vel så mye om modernitetens behov for definisjoner som om "religion" som et avgrenset objekt. Litt enkelt uttrykt er religion et ikke-eksisterende univers. Begrepet bidrar til at vårt perspektiv styres vel så mye av definisjoner som av data. Det fungerer mer som en tankefelle enn til å skjerpe tanken. Vi ser dette når noe som gjøres eller tenkes i regi av én retning tas til inntekt for all religion. Det gjør at vi stadig hører om "religionens lange kamp mot vitenskapen".

I stedet bør vi løfte fram det poenget at ingen av oss er nøytrale eller innehar det selvfølgelige utgangspunktet for samtaler. Vi har alle behov for å danne oss meninger om tilværelsen, for noe å feste vår lit til. Også det å si at jeg "holder meg kun til vitenskapen" er en livssynsmessig posisjon. Vi er ofte flinkere til å argumentere *fra* et ståsted enn *for* et ståsted, uten å innse at det er hva vi gjør. Jeg er ikke alene om å ha vokst opp i Oslo og trodd at det var alle de andre som hadde dialekt.

Scientisme mot vitenskap

En avvisning av scientisme innebærer ingen underkjennelse av vitenskapens verdi. Tvert i mot er scientisme uvitenskapelig. Den er en filosofisk posisjon som verken lar seg verifisere eller falsifisere vitenskapelig. Å si nei til scientisme handler rett og slett om mavemål på vitenskapens vegne.

En bedre vei å koble vitenskap og livssyn er det som litt enkelt kan kalles for *kritisk realisme*. Dette handler om å gå til virkeligheten med antagelser, forsøksvise premisser og hypoteser om hvordan tingene henger sammen, om hva som er et godt grunnlag for både vitenskap, hver-

dagsliv og verdier. Noen av disse kan vi få bekreftet gjennom vitenskapelig etterprøving, andre ved mer personlige, filosofiske eller etiske refleksjoner og erfaringer.

For vi lever alle i en virkelighet som må *tolkes*. Det hjelper ikke om hvor sterkt vi opplever at det er selvsagt at vitenskapen er det som gjelder, og at det liberale nordiske samfunn, eller fargerike fellesskap, er et selvfølgelig ideal.

For selvfølgelighetene skifter. En azteker på 1400-tallet hadde andre selvfølgeligheter enn en fjortis fra Stockholm. En tradisjonalistisk hinduist som mener at verden er en illusjon, oppfatter naturvitenskapens verdi, for ikke å si virkelighet, annerledes enn en empirist fra England.

Nettopp fordi vi styres så mye av selvfølgeligheter trenger vi en bærekraftig tro på vitenskapens mulighet, verdi og viktighet – og på at dette handler om et umistelig og ikke-selvfølgelig prosjekt.

Dess mer enkeltmennesker og samfunnet påvirkes av krav om budsjettkutt, religiøse opplevelser, postmoderne vrier eller en tro på at vi er biologiske roboter uten fri vilje eller personlig refleksjon, er vitenskapens posisjon avhengige av noe som får oss til å tro på den nærmest som et kall. Vi trenger en gjennomgripende tro på vitenskap som et rasjonelt og riktig prosjekt med egenverdi, ved siden av hva det kan bidra med for å bedre våre liv.

Alt hviler på livssyn

Skal vi lykkes med dette, må vi nettopp bygge på noe dypere, mer solid og grunnleggende enn vitenskapen selv. Det holder ikke med nerder som dyrker evolusjon eller kosmologi, vi trenger en bred, kulturell støtte. Dermed er spørsmålet hvilke livssyn som kan gi det beste grunnlaget for naturvitenskap.

Vi må alle ta stilling til et komplekst mangfold av *data* – alt fra hendelser og opplevelser til det som ofte kalles for fakta. Dess mer et livssyn kan skape sammenheng (eller *koherens* som det heter på filosofisk¹⁴) mellom disse, dess større grunn er det til å feste lit til forståelsen eller tolkningen.

14. Nicolas Rescher argumenterer godt for verdien av koherens, eller sammenhengskriteriet, som den beste måten å vurdere konkurrerende teorier (også vitenskapelige) i *Philosophical Reasoning: A Study in the Methodology of Philosophizing* (Wiley-Blackwell, 2001). Dette er beslektet med det som Peter Lipton kaller for *inference to the best explanation*, å finne den beste helhetsforklaringen. Se hans *Inference to the Best Explanation* (Routledge, andre utgave 2004).

Noen av dataene kan vi finne i vitenskapelige modeller, eller i det som ligger til grunn for disse modellene. En annen type data er den som peker på at vitenskap faktisk er mulig.

Vi lever i en verden med så stor grad av konsistens og regelmessighet at empirisk forskning faktisk gir mening og resultater. Kan naturlovenes eksistens og eleganse bidra til å antyde noe om hva som eventuelt kan ligge bak den fysiske verden, eller er dette bare det som på språket kalles et "brute fact"?

En tredje type data er mine egne (fenomenologiske) opplevelser av meg selv, av min bevissthet, mitt jeg, min frie vilje, min erkjennelse av rett og galt etc. Er dette realiteter eller illusjoner, folkepsykologi eller fakta? Og hvis min bevissthet og frie vilje er rene illusjoner, hvor rasjonelt er det da å si at vi er rasjonelle eller har viten?

En fjerde type data er eksistensen av ulike sekulære og religiøse livssyn. Disse kommer i såpass mange farger og fasonger, begrunnelser og bastantheter, at det som nevnt blir meningsløst å låse alle inne i én bås som "religiøst" der alt i prinsippet er likt, siden det angivelig bygger på (blind) tro og ikke på viten.

Verdier og vitenskap

En grunn til at jeg er kristen, er at det gir grunnlag for en helhetlig virkelighetsforståelse som omfatter både verdier og vitenskap. Det kan argumenteres for at varianter av denne virkelighetsforståelsen har vist seg egnet til å stimulere fremveksten av moderne vitenskap. En begrunnet tro på en Lovgiver *bak* naturen styrket og begrunnet troen på lover *i* naturen.

Den observante leser vil ut fra dette forstå at jeg ikke ser noen motsetning mellom tro og viten. Ordet tro er rett og slett ofte et villspor. Vi er fanget av vanetenkning og klisjeer. Mange tenker uvilkarlig at tro = "finne på" eller "blind tro". Dermed kan det være bedre med uttrykket *begrunnet* tro og/eller tillit til noe eller noen.

Men at noe er begrunnet, er ikke det samme som at det er sant. Noen former for tro – og begrunnelser – står sterkere enn andre. Det er mulig å argumentere for at premissene bak naturvitenskap står vel så sterkt som naturvitenskapen selv. Sagt enkelt, er viten en berettiget tro på noe som er sant. Det motsatte av tro er ikke viten, men mangel på tro. Blind tro er ikke tro, men diktning og etterdiltning.

Når jeg er skeptiker, er det fordi jeg som kristen har en begrunnet tro på vitenskapens viktighet og verdi. Det betyr ikke at jeg avviser at andre også kan mene å ha en begrunnet tro på dette, men at jeg ikke har funnet noen bedre. For å si det lettere religiøst, er det Gud som krever av meg at jeg skal være skeptiker. Eller for igjen å si det med Paulus: Prøv alt og hold fast på det gode.

Og som skeptiker er jeg opptatt av å fokusere på rasjonalitet og etterprøvbarehet, av sannsynligheter og konsekvenser, av kvakksalveri, kulturarkeologi og kreasjonisme, i tillegg til livssyn – og livssynskritikk.

Samtidig er erfaringen at enkelte ateistiske skeptikere forventer at jeg må leve i en totalt splittet virkelighet med vanntette skott mellom tro og fornuft. For dette kan ikke løses på andre måter enn ved å dele verden i to – en skeptisk del (“vitenskapsuniverset” med fokus på fakta) og en religiøs (“verdiuniverset” med fokus på følelser og fantasi).

Dette er imidlertid en todeling som jeg er klart uenig i.

I stedet for å dele verden i ulike sfærer som ikke overlapper, er det som mer fruktbart å se på verden og våre forestillinger om den, som noe som ligger på ulike nivåer. Jeg ønsker rett og slett et livssyn som bunner i dypere og mer fundamentale forhold enn etterprøvable vitenskap. Det blir ikke dårligere om det også har vist seg egnet til å stimulere fremveksten av moderne vitenskap.

Likevel sitter det langt inne at kristne kan være rasjonelle. I et middagselskap der samtalen kom inn på hekser og trolldomskunst hevdet en datamodellerings ekspert at han ikke skjønnte hvorfor jeg var i mot dette, siden jeg som kristen var *irrasjonalist*. Under samtalen kom det fram at han som ateist lente seg langt i retning av solipsisme¹⁵ og mente evolusjonen hadde gitt oss en “defekt hjerne”, selv om han ikke helt kunne forklare hvordan dette kunne gi tillit til datamodellens definisjoner og regler.

Dermed ble det fristende å antyde at det ikke var helt sikkert hvem av oss som egentlig var irrasjonalist. En kristen som trodde naturprosessene og mennesket hadde sitt opphav i en rasjonell person, eller en ateist som bygget på et tankesystem som gjorde det vanskelig å vite om universet eksisterte eller om vi kunne stole på våre hjerner?

15. En filosofisk posisjon som hevder at min bevissthet eller meg som subjekt er det eneste som eksisterer, eller som jeg kan vite at eksisterer. Verden for øvrig eksisterer dermed kun som en del av min bevissthet.

Gud og vitenskapen

Når jeg ikke er scientist, er det fordi det er en livsholdning som forutsetter hva den skal bevise. Dermed kan den vanskelig bevise verken seg selv eller noe annet. Saken blir ikke bedre av at scientismen drar teppet vekk fra det som gir meg tillit til min selvstendige bevissthet og frie vilje og dermed evne til reelle innsikter, erkjennelse og forståelse. Tar man den på alvor som metode og virkelighetsdefinisjon, underminerer den både refleksjon og rasjonalitet. For ikke å si vitenskap.

Spørsmålet er dermed mindre om vi har en vitenskap som kan bevise Guds eksistens, enn om vi har en Gud som kan bevise vitenskapen.

Bjørn Are Davidsen

Siv. ing, forfatter og skribent
bjorn-are.davidsen@telenor.com